

Lenkijos karių palaikų paieškos Lietuvoje: tyrimų istorija ir metodika

Jovita Kadikinaitė

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, Archeologijos katedra
Universiteto g. 7, LT-01513
jovita.kadikinaite@mf.vu.lt

Anotacija. Straipsnyje aprašomos lenkų karių palaikų paieškos Lietuvoje nuo 1992-ųjų iki šių dienų, pristatoma, kaip kito tokių tyrimų tikslai, kokia taikyta archeologinių tyrimų metodika. Aptariamas skirtingų institucijų ir disciplinų atstovų įsitraukimas į paieškas. Nors straipsnyje kalbama apie visų per XX amžiaus konfliktus žuvusių Lenkijos karių palaikų paieškas apskritai, išskirtina, kad didžiausią dalį jų sudaro Armijos Krajovos kariai. Pagrindiniai turimi duomenys tokioms paieškoms vykdyti yra amžininkų liudijimai, o juos papildo ir patikslina archeologiniai ir antropologiniai tyrimai. Tokių tyrimų metodika vis dar formuojama pagal individualius atvejus, todėl svarbu apžvelgti vykusius tyrimus ir susipažinti su jų (ne)pasisekimais, nes tai gali padėti planuoti ir tolesnius, produktyvesnius šio laikotarpio tyrimus bei asmenų paieškas.
Reikšminiai žodžiai: teismo archeologija, teismo antropologija, Armija Krajova.

Exhumations of Polish Soldiers in Lithuania: History and Methods of Research

Abstract. The article describes the search for the remains of Polish soldiers in Lithuania from 1992 to the present day, and presents how such research has evolved, and what archaeological research methodology is used. The involvement of specialists from different institutions and disciplines in such searches is discussed. Although the article deals with the search for the remains of all Polish soldiers who died in the course of the 20th century conflicts in general, it is notable that the most numerous part of them is made up of the soldiers of Armia Krajowa. The main data available for such searches is the testimonies of live witnesses, supplemented and refined by archaeological and anthropological research. The methodology of such research is still being shaped on a case-by-case basis, so it is important to review and familiarise oneself with researches that has been carried out and cases of (un)successes, as this may help to plan further, more productive research and searches for individuals from this period in the future.

Keywords: forensic archaeology, forensic anthropology, Armia Krajowa.

Įvadas

Pastaraisiais metais sparčiai padidėjo XX amžiaus konfliktų aukų paieškų ir to laikotarpio nusikaltimų žmoniškumui tyrimų aktualumas Lietuvoje. Tokio pobūdžio darbai telkia skirtingų disciplinų mokslininkus, taip pat kuria ir populiarina naujas, Lietuvoje sekėjų mažai turinčias, mokslo sritis. Čia iškyla dar visai naujos, XX amžiaus pabaigoje susiformavusios mokslo sritys – teismo antropologijos – svarba. Ši antropologijos mokslo šaka susiformavo, kai bioarcheologiniuose tyrimuose pradėjo kilti teismo medicinai svarbūs klausimai, tai yra norėta ne tik išsiaiškinti tiriamo žmogaus gyvenimo detales, bet ir nustatyti individo mirties priežastį, išsiaiškinti

Received: 10/03/2023. Accepted: 05/12/2023

Copyright © 2023 Jovita Kadikinaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

žūties kaltininką (Klepinger, 2006). Teismo antropologija yra labai svarbi sritis, norint suprasti ir tirti žmogaus teisių pažeidimus naujųjų ir naujausiųjų laikų konfliktuose, nes neretai istoriniai dokumentai nutyli kai kuriuos nusikaltimus žmoniškumui, ypač padarytus pastarajame šimtmečiuje. Teismo antropologai, kaip naujos mokslo šakos atstovai, pateikė labai svarbių išvadų, kurias gavo tirdami XX amžiaus karus ir kitus smurtinius istorinius įvykius; atsakė į klausimus apie žuvusiųjų mirties aplinkybes ir išgyvenimus, patirtus prieš pat mirtį; susiaurino ieškomųjų lauką siekdami nustatyti mirusiųjų tapatybę. Visi čia išvardyti darbai svarbūs tiek žuvusiųjų artimiesiems, tiek šį laikotarpį tiriantiems istorikams (Ferlini, 2017). Lietuvoje ši mokslo sritis eina koja kojon su teismo archeologija ir sparčiai išpopuliarėjo pastarajame dešimtmetyje. Geriausiai tai iliustruoja Lietuvos partizanų tyrimai, kurių bene žinomiausi ir sėkmingiausi yra Adolfo Ramanausko-Vanago (2018), Antano Kraujelio-Siaubūno, Juozapo Streikaus-Stumbro (2019), Pranciškaus Prūsaičio-Lapės (2020) palaikų paieškos bei antropologiniai tyrimai Našlaičių kapinėse (Vėlius, 2021); taip pat tyrimai Tuskulėnų dvaro teritorijoje (1994–1996; 2003) (Urbanavičius, 2003). Tyrimų Našlaičių kapinėse rezultatai ne tik padėjo grąžinti žuvusių partizanų kūnus jų artimiesiems, bet ir atskleidė dar daugiau žiauraus sovietinio režimo aspektų. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti A. Ramanausko-Vanago palaikų tyrimas: 1) A. Ramanausko-Vanago žiaurus kankinimas jau po mirties bausmės paskyrimo (įprastai laukiant mirties įvykdymo nubaustieji nebebūdavo tardomi, papildomi smurtiniai veiksmai taikomi nebūdavo); 2) netipinė mirtino šūvio šiam partizanui vieta – veidinėje kaukolės dalyje (dažniausiai mirties bausmės būdavo vykdomos vienu šūviu į pakaušį) (Jankauskas ir kt., 2018). Tuskulėnų atvejis atskleidė jau kitus brutalaus okupantų elgesio elementus, pagal kuriuos pavyko išskirti budelių skirtingas ir netipines žudymo manieras. Įprastas būdas įvykdyti mirties bausmę individams – vienu šūviu į pakaušį, o dalis Tuskulėnuose tirtų individų patyrė ir mirtinus kaukolės sužalojimus aštriu įrankiu (Bird, 2013, p. 270). Abu minėti atvejai rodo, kad budeliai nesilaikė mirties bausmės vykdymo protokolo ir egzekucijas vykdė savais metodais. Šie pavyzdžiai puikiai iliustruoja, kiek daug apie panašius įvykius galima pasakyti bendradarbiaujant istorikams, archeologams ir antropologams – tokių tyrimų rezultatai rekonstruoja tiksliausią įmanomą laikotarpio situacijos vaizdą, o skirtingas mokslo šakos papildo viena kitą ir palieka kiek įmanoma mažiau spragų bei nežinomųjų.

Žvelgiant į pastarojo dešimtmečio archeologinius tyrimus Lietuvoje, modernių konfliktų archeologinius tyrimus galima skirti į dvi pagrindines kategorijas: 1) partizanų bunkerių ir žūties vietų tyrimai, pavyzdžiui: Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo bunkerio Daugėliškių miške (Petrauskas, 2010), Lietuvos partizanų bunkerio Balandiškių kaime ir Partizanų vadavietės bunkerio Mėnaičių kaime (Vėlius, 2010^a; 2010^b), Lietuvos partizanų ryšininkų Sąjū sodybos Balandiškyje (Petrauskas, Vaitkevičius, 2012), Genio grupės štabo bunkerio Zervynų-Palkabalio miške (Žilinskaitė, Vėlius, 2012), Ignoto Nasutavičiaus Bondaro būrio bunkerio Pagrendos miške tyrimai (Ivanovaitė, Petrauskas, 2013), Karaliaus Mindaugo (Kalnų) partizanų srities štabo bunkerio ir partizanų kapavietės Miškiniškės kaime (Vėlius, 2014^a; 2014^b), Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Vytauto tėvūnijos štabo bunkerio (Vėlius, 2016), Užpelkių miško kautynių vietos (Petrauskas ir kt., 2017) bei kiti tyrimai; 2) masinių žudynių ir palaidojimų tyrimai, pavyzdžiui: Pročiūnų masinių žudynių vietos (Šapaitė, 2015), Panerių žudynių vietos ir kapų teritorijos geofizikiniai ir archeologiniai tyrimai (Vengalis, 2015; Kaplūnaitė ir kt., 2016), Antrojo pasaulinio karo vokiečių belaisvių kapinių Kaune (Antropikaitė, Čičiurkaitė, 2016), Pirmojo pasaulinio karo karių palaidojimų Bubiuose (Grigas, 2018) ir naujausi šioje kategorijoje – masinių kapaviečių Armalėnuose ir Zokniuose (Čičiurkaitė ir kt., 2020^a; 2020^b) tyrimai. Pirmojoje kategorijoje vėlyviau pavieniai mūšiai, susidūrimai, padedantys suprasti karo taktiką, ginkluotę, tiriamo mūšio eigą, kautynių procesus. Antroji kategorija tiria masines mirtis, rekonstruoja okupacinių ir totalitarinių režimų brutalumą. Nors anksčiau manyta, kad XX amžiaus tyrimai yra ne archeologų darbas, pastarojo dešimtmečio pasiekimai ir puikūs skirtingų sričių mokslininkų bendravimo pavyzdžiai ne tik suteikia daugiau tikslesnės informacijos apie naujausius konfliktus, bet ir nekelia klausimų ar abejonių dėl savo svarbos. Kaip jau užsiminta pirmiau, archeologai ir bioarcheologai čia atlieka dar vieną labai svarbią funkciją: leidžia šeimoms rasti kare žuvusius artimuosius, tinkamai juos pagerbti ir palaidoti. Taip atskleidžiama tikroji jų žūties istorija ir neleidžiama jai pasimiršti.

Šiame straipsnyje chronologiškai aptariamos Lenkijos karių palaikų paieškos Lietuvoje, pristatomi ir analizuojami tyrėjų taikyti metodai ir aptariamos galimos paieškų (ne)pasisekimų priežastys. Daug dėmesio skiriama ir tarpinstituciniam bei tarpvalstybiniam bendradarbiavimui. Kadangi tarpukariu (1920–1939 m.) Vilniaus kraštas buvo okupuotas Lenkijos, daugybė istorinių įvykių ir mūšių, kuriuose Armija Krajova (toliau AK) kovojo prieš nacius ir sovietus, taip pat 1919–1920-aisiais Lenkijos ir Lietuvos mūšiai per Nepriklausomybės kovas vyko šių dienų Lietuvos teritorijoje. Todėl Lietuvoje randama nemažai pavienių ir masinių lenkų partizanų palaidojimų. Sistemingos lenkų karių palaikų paieškos pradėtos vykdyti pakankamai neseniai ir dar nesusilaukė atidesnio istorikų bei archeologų dėmesio. Tačiau atsižvelgiant į mūsų istorinę situaciją, šiuos tyrimus atlikti ir bendradarbiauti su Lenkijos tyrėjais, dalytis patirtimi ir metodinėmis naujovėmis yra svarbu.

Reikėtų pabrėžti, kad, nors straipsnis yra orientuotas į visų XX amžiaus konfliktuose žuvusių Lenkijos karių paieškas Lietuvoje, daugiausia čia ieškoma AK karių palaikų. Būtent šios karinės pajėgos Lietuvoje veikė gana trumpai, taigi išsamių istorinių studijų apie aptariamus įvykius yra gana nedaug: lenkų pagrindį Lietuvoje 1939–1940-aisiais nagrinėjo Arūnas Bubnys (1994), tyrime trumpai kalbama ir apie galimas karinio pagrindžio užuomazgas, vėliau tapusias AK daliniais, tačiau chronologiškai tirtas laikotarpis nepatenka į AK veiklos (ar veiklos Lietuvoje) laikotarpį. Artimesnis aptariamoms temoms vis dėlto yra AK veiklos Lietuvoje nacistinės okupacijos metu tyrimas (Juchnevičius, 2009). Pastarajame darbe kalbama apie AK susiformavimą bei veiklos pradžią Vilniuje ir miesto apylinkėse. Tačiau armijos išformavimas bei veikla Vilniuje ir (ar) Lietuvos teritorijoje sovietinės okupacijos metu toliau lieka nenagrinėti istorikų – apie AK žlugimą Vilniaus krašte trumpai užsimena A. Bubnys (2015), bet vėlgi daugiausia dėmesio šiame tyrime skirta nacistinei okupacijai. Netirtas taip pat lieka lietuvių ir lenkų partizanų bendradarbiavimas kovojant su okupantais Vilniaus apylinkėse po AK išformavimo, o toks bendradarbiavimas, nepaisant visų tautinių nesutarimų, buvo (Istorikų komisijos išvados, 1993). Kalbėdami apie Lietuvos antisovietinį partizaninį pasipriešinimą ir neįtraukdami į kontekstą AK tyrimų vis dar matome tik dalį to meto situacijos, mat kurį laiką pokariu, ypač Vilniaus rajone, veikė ne tik lietuvių, bet ir lenkų partizanai.

Tirti šią temą padėjo ir raštišką leidimą naudoti nepublikuotą tyrimų medžiagą autorei suteikė Instytut Pamięci Narodowej (liet. Tautos atminties institutas).

Pirmieji Armijos Krajovos karių palaikų ekshumavimo darbai (1992–1993 m.)

Pirmieji darbai ieškant Armijos Krajovos karių palaikų vykdyti Vilniaus mieste. Čia, kaip žinoma iš istorinio konteksto, aptariamos karinės pajėgos veikė aktyviausiai. Dešimtajame XX amžiaus dešimtmetyje, kai organizacija *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa* (ROPWiM) (liet. Kovos ir kankinstės atminties apsaugos tarnyba) pradėjo rūpintis AK karių palaikais Lietuvos teritorijoje, prasidėjo ir pirmieji palaikų ekshumavimo bei perlaidojimo darbai Vilniaus Rasų kapinėse. Šie darbai prasidėjo 1992 metais, tada buvo perlaidoti grupės lenkų partizanų palaikai iš apleistų, netvarkingai išmėtytų kapų. Kariai šiose kapinėse buvo palaidoti chaotiškai, nes partizanų laidojimas per karą vyko paslapčia (dažniausiai buvo laidojami giminaičių naktį). Su lenkų tyrėjais tuo metu dirbo Lietuvos archeologas Kęstutis Katalynas. Palaikų antropologiniai tyrimai atlikti nebuvo, iškelti individai iškart buvo perkelti į kitas jiems paruoštas vietas tose pačiose Rasų kapinėse. Iš viso ekshumuoti ir į naujas vietas perkelti 19 individų (Adamska, 2005). Šios archeologinės intervencijos tikslai buvo: 1) gražiai sueiliuoti ir sutvarkyti lenkų karių memorialą Rasų kapinėse – perkelti visus kapus į vieną vietą kairėje kapinių pusėje priešais pagrindinį Senujų Rasų kapinių įėjimą; 2) surengti atitinkamą laidojimo ceremoniją žuvusiems kariams. Kariai perlaidoti keliomis eilėmis, o memorialo centre dar tarpukariu palaidota Juzefo Pilsudskio širdis ir jo giminaičių (motinos, pirmosios žmonos ir brolio) palaikai. Oficiali karių perlaidojimo ceremonija dalyvaujant dvasininkams iš Lenkijos įvyko 1992-aisiais, gruodžio 2 dieną.

1992-aisiais tokie darbai vyko ne tik Vilniaus mieste, bet ir rajone – Rūdninkų girioje. Čia paieškos, vėlgi, vyko ne siekiant iširti palaikus ar mirties aplinkybes, o sutvarkyti kapus, pastatyti paminklą. Aptariamoje vietoje įpaminklintas Czesławo Stankiewicziaus-Komaro pulko karių, žuvusių 1945 metais kovojant su NKVD dali-

niais, kapas. AK karių palaidojimo įpaminklinimas Rūdninkų girioje buvo bendras archeologų ir architektų projektas 1992–1993 metais, jį vykdė ta pati komanda, kuri Rasų kapinėse tvarkė ir kapų aplinką (Adamska, 2005).

1992 metais taip pat kilo idėja ne tik perkelti ir tvarkingai perlaidoti žinomus individus, bet ir pabandyti ieškoti karių, kurių palaidojimo vieta nėra visiškai aiški. Pradėta ieškoti konkrečių individų – Czesława Gromczewskio-Jurando būrio karių, veikusių nuo 1943 metų Vilniuje ir kovojusių prieš vokiečių okupaciją. 1944-aisiais jiems buvo paskirta vieta Rasų kapinėse, tačiau žuvę kariai buvo užkasti prie Neries. 1992-aisiais vyko paieškos netoliese Vilniaus koncertų ir sporto rūmų. Buvo iškelti trijų individų palaikai, bet, neturint sąlygų juos tirti Lietuvoje, prašyta leidimo išgabenti tris kaukoles tyrimams laboratorijoje į Varšuvą (*Centralnym Laboratorium Kryminalistyki w Warszawie*). Deja, individai nebuvo identifikuoti, o išvežtų kaukolių likimas nežinomas. Rasų kapinėse šiems trims iki šių dienų nerastiems kariams buvo pastatyti simboliniai paminklai (Adamska, 2005).

Bandymas pradėti sistemingas AK karių paieškas Lietuvos teritorijoje (2008–2009 m.)

2008-uosius iš dalies galima laikyti tikrųjų (kaip jas suprantame dabar) AK partizanų paieškų pradžia. Šiuo laiku vykusių tyrimų tikslas buvo ne tik tvarkingai perlaidoti karius ar gražiau apipavidalinti kapavietes, bet ir rasti konkrečių individų palaikus, tikrinti įvairias tikėtinas versijas ir amžininkų liudijimus.

To pradžia – Eišiškėse. Čia daugiausia laiko skirta 1945-aisiais kovoje su NKVD žuvusio kapitono Jano Borysiewicziaus-Krysios paieškoms, kurios iki šiol vis dar nebuvo sėkmingos, nes aiški palaidojimo vieta, remiantis istoriniais šaltiniais bei amžininkų liudijimais, nėra žinoma. Būtent Eišiškėse, kur ir dabar gyvena gausi Lietuvos lenkų bendruomenė, įkurtas memorialas *Atminties namai*, steigiamos lenkų karių kapinės *Kwatera Armii Krajowej* ir garbingai perlaidojami identifikuoti AK kariai, rasti dabartinės Lietuvos teritorijoje. 2008 metais, po daugiau nei dešimties metų pertraukos, *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męcenstwa* tyrėjai vėl pradėjo bendradarbiauti su Lietuvos archeologais. Pirmieji bendri tyrimai vyko Eišiškių piliavietės teritorijoje, kur AK karių palaikų ieškota buvusiam šulinyje. Per tyrimus rasti trijų 20–30 metų vyrų palaikai, siejami su AK. Du iš rastų individų patyrė šautinius sužalojimus, vienas – durtinį. Kartu su palaikais rasta ir Antrojo pasaulinio karo laikų amunicijos – ginklų, minosvaidžių, granatų (Kola, Siemińska, 2015). Manyta, kad vienas iš rastųjų – Janas Borysiewiczzius. DNR tyrimams to nepatvirtinus, palaikų kartu su archeologe I. Vaškevičiūte čia ieškota ir 2009-aisiais, gilinus tą patį šulinį. Deja, 2009-ųjų tyrimai nebuvo sėkmingi (Vaškevičiūtė, 2010; Kola, Siemińska, 2015).

2008-aisiais, kartu su tyrimais Eišiškėse, vyko tyrimai Dubičių ir Podubičių kaimų apylinkėse. Per tyrimus ekshumuoti du masiniai AK karių, kurie žuvo 1944-aisiais kovodami su NKVD (Podubičiuose) ir Vietine rinktine (Dubičiuose), kapai. Istoriniais duomenimis, rugpjūčio 19-ąją prie Podubičių kaimo žuvo 7 kariai, tarnavę Władysława Wasilewskio-Bustromiako brigadoje, ir du rėmėjai. Žuvusieji buvo palaidoti netoliese esančiame miške. Vietiniai kaimo gyventojai įamžino masinio kapo vietą, pastatė paminklą. Nors, istoriniais duomenimis, palaidoti 9 žuvusieji, ant paminklo užrašytos tik keturių individų pavardės. Tai – Krzysztof Stecewicz-Marian, Przemysław Mickiewicz-Karo, Władysław Smilgin-Sunim ir Czesław Wolny. Galiausiai, archeologinių tyrimų metu rasti trys individai, kurių tapatybė nenustatyta. Šie tyrimai iliustruoja, kokie nenuoseklūs gali būti šio laikotarpio istoriniai šaltiniai (Kola, Siemińska, 2015). Tais pačiais metais tyrimai vyko ir Dubičių kaimo paribyje – čia ieškota 9 žuvusių AK karių. 1944 m. gegužės 8-ąją, kovodami su Vietine rinktine, žuvo devyni AK kariai; du iš jų pateko į nelaisvę ir vėliau po mirties jų palaikai kaimo gyventojų buvo sumesti į šulinį (Kola, Siemińska, 2015). Per tyrimus rasti suardyti kapai, kurie buvo atidengti jau anksčiau. Nustatytas minimalus individų skaičius (mažiausiai 7 individai), tačiau jų tapatybė taip ir liko nenustatyta. Svarbu paminėti, kad iš 9 žuvusių žinomi tik 4 individų vardai. Kodėl kapai buvo atidengti ir suardyti, nėra žinoma. Tiek Dubičių, tiek Podubičių apylinkėse rasti asmenys perkelti ir palaidoti Dubičių kapinėse (Kola, Siemińska, 2015).

Dar vieni tyrimai 2009-aisiais vyko Vilniaus miesto Verkių seniūnijos Žaliųjų ežerų teritorijoje, prie Gulbino ežero. Per tyrimus ieškota 1944-aisiais žuvusio AK kario Juliano Szwed-Grzegorzio palaikų. Karys žuvo 1944-ųjų balandžio 20-ąją, kovodamas su vokiečių užverbuotu lietuviu. Žuvusiojo žmona prie palaidojimo vietos

pastatė medinį kryžių, prižiūrėjo kapo aplinką, o vėliau kapu rūpinosi šeimos draugė, po jos mirties šis buvo apleistas ir sulygintas su žeme. Liko tik keli amžininkai, menantys palaidojimo vietą (kapu besirūpinusios šeimos draugės duktė ir paties Szvedo duktė). Remiantis jų liudijimais ir vyko ekshumacija. Rastas karys perlaidotas Vilniaus Rasų kapinėse (Kola, Siemińska, 2015).

Sistemos, kasmet vykdomos paieškos ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas (2017 m.–dabar)

2016-aisiais *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męcenstwa* buvo performuota, ir karių palaikų paieška užsiimti pradėjo *Instytut Pamięci Narodowej* (toliau IPN) (liet. Tautos atminties institutas). Tai – specializuota tarnyba, turinti grupę tyrėjų, atstovaujančių įvairioms disciplinoms – istorijos, archeologijos, antropologijos, medicinos, teisės ir kt., kurie kryptingai dirba karių paieškų ir identifikavimo srityje. O nuo 2019-ųjų atlikdamas tyrimus Lietuvos teritorijoje IPN pradėjo bendradarbiauti su Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto antropologų komanda. Skyriuje bus aptariamose 2017–2022-aisiais vykusios paieškos.

2017-aisiais IPN tęsė darbus, pradėtus ROPWiM, ir grįžo į Eišiškes. Šį kartą Jano Borysiewicziaus palaikų ieškota dviejų sklypų teritorijose Pirties gatvėje, tikrinant tą pačią prielaidą, kad karininko palaikai palaidoti buvusiam šulinyje (Vaškevičiūtė, 2017–2018). 2019–2020-aisiais Jano Borysiewicziaus palaikų vėl bandyta ieškoti Eišiškių piliavietėje, gręžinių metodu patikrinta teritorija, atlikti 34 gręžiniai (Vaškevičiūtė, 2020) ir patikrinta dar viena tikėtina buvusio šulinio vieta (Vaškevičiūtė, 2021). Eišiškėse ieškota ne tik Jano Borysiewicziaus, bet ir kitų AK karių palaikų. 2018-aisiais Eišiškių rytinėje dalyje, remiantis liudininkės pasakojimais, ieškota dviejų nežinomų kautynėse su NKVD žuvusių AK karių (Vaškevičiūtė, 2019). Rastas kapas, kuris, kaip paaiškėjo, keletą kartų jau buvo atkastas: pirmą kartą – keliolika dienų po palaidojimo, kai artimieji išsikasė vieną žuvusįjį, o antrą kartą neiškiu tikslu kapas atkastas XX amžiaus šeštame–septintame dešimtmetyje. Per tyrimus rastas apardytas vieno individo be aiškių žūties požymių kapas (Vaškevičiūtė, Siemińska, 2019).

Archeologai taip pat grįžo į Rūdninkų girią, kurioje darbai vyko dar dešimtame dešimtmetyje: Visinčios kaime (Ilgasaliu vadinamoje vietoje) tyrimai atlikti 2017 metais. Ieškota leitenanto Wojciecho Stypulos-Barteko, žuvusio 1944 m. liepos 22-ąją per susišaudymą su sovietais, palaikų. Atlikti ekshumuotų palaikų DNR tyrimai. Bet tyrimai nepatvirtino ieškomo asmens tapatybės. Po metų, 2018-aisiais, paieškos testos, rasti trijų individų palaikai, du iš jų dėl šalia palaikų rastų artefaktų (šovinio tūtelės, kareiviško peiliuko) archeologų sieti su Antroju pasauliniu karu. Visi keturi (vienas 2017, trys 2018 metų tyrimų metu) rasti individai saugomi iki bus identifikuoti, nes, atlikus DNR tyrimus, nustatyta, kad nė vienas iš jų nėra ieškomas karininkas (Vaškevičiūtė, 2019). Remiantis naujausiais duomenimis, manoma, kad pirmiau minėti su Antroju pasauliniu karu sieti individai buvo ne AK kariai, bet lenkų partizanų rėmėjai arba ryšininkai. Nė vieno šių individų identifikacija vis dar nėra patvirtinta genetiniais tyrimais (IPN, nepublikuoti / neinventorizuoti duomenys).

Tyrimai, pradėti Vilniaus mieste 2008–2009 metais, buvo sustoję beveik dešimtmetį. Šie darbai taip pat buvo tęsti IPN tyrėjų. Vieni jų – Guriuose (Juodasis kelias 71). Čia buvo ieškoma dviejų AK karių (Henryko Markowskio ir vieno nežinomo), žuvusių 1944 metų liepą. Kadangi kapas nežymėtas, gręžiniais ir perkasomis tikrinta dabar jau gyvenamoji teritorija. Rasti tik keli kaulų fragmentai antroje perkasoje. Tikėtina, kad čia buvęs palaidojimas yra sunaikintas, nes buvusio kapo vietoje dabar stovi elektros stulpas (Vaškevičiūtė, 2019). Po metų, 2019-aisiais, iškastas dar vienas šurfas, palaikų rasti taip pat nepavyko (Vaškevičiūtė, 2020). Padaryta išvada, kad palaikai sunaikinti tiesiant elektros liniją ir paieškos čia baigtos. Mažuosiuose Gulbinuose, Verkių sen., Žaliųjų ežerų teritorijoje rasti šeši kapų kauburėliai, pagal amžininkų prisiminimus sieti su AK ir jos veikla per nacistinę okupaciją. Pasak liudininkų, čia turėjo būti palaidotas vienas vokiečių ir penki AK kariai. Iš istorinių duomenų žinoma, kad šioje teritorijoje 1944-aisiais bazavosi AK brigada, iš čia buvo vadovaujama Aušros vartų operacijai, taip pat greta buvusi karo lauko ligoninė (Vaškevičiūtė, 2019). Per archeologinius tyrimus 2018-aisiais šešiuose minėtuose kauburėliuose rasta 15 netvarkingai palaidotų individų (Vaškevičiūtė, 2019).

Labiausiai tikėtina, kad minimi individai buvo ligoninės pacientai, nes tyrimuose dalyvavusi antropologė Magdalena Irena Krajewska nekonstatavo įprastai per mūšius ar kautynes patiriamų sužalojimų žymių, bet nustatyta nemažai gyjančių traumų, patirtų prieš mirtį. Tačiau abejones čia kelia palaidojimo tipas: atrodytų, kad individai į duobes „sumesti“ prieš (Vaškevičiūtė, 2019). Kalbant apie karių palaidojimus Vilniuje, svarbu užsiminti ir apie tai, kad antisovietinio pasipriešinimo dalyviai (tarp jų ir AK kariai), kuriems 1944–1947-aisiais įvykdyta mirties bausmė, slėpti Tuskulėnų dvaro teritorijoje (Vaitiekus, 2011). Minėtų asmenų amžinojo poilsio vieta yra Tuskulėnų rimties parke esantis kolumbariumas-kopyčia, ir konkrečių AK karių palaikų paieškos bei atskiras perlaidojimas čia nevyko.

Kitas svarbus IPN tirtas objektas – Šv. Arkangelo Rapolo kapinės. Kapinėse buvo ieškoma AK karininkų: leitenanto Czesława Gromczewskio-Jurando, vyresniojo seržanto Maurycy Palenko-Strugo, būrininko Franciszeko Hojano-Szary, siejamų su Aušros vartų operacija. Kaip žinoma iš rašytinių šaltinių, minėti karininkai buvo palaidoti paskutinėmis operacijos dienomis, su uniformomis ir iškilmėmis, todėl per paieškas atidengus kapą nereikėjo ilgai dvejoti, kurie jų nėra siejami su AK – specifinių artefaktų nebuvimas, lyties ir amžiaus rekonstrukcija (taip pat kitų biologinio profilio ypatumų nustatymas) *in situ* padėjo paieškose. Atidengus individą, nesiejamą su AK, laikantis Paveldo tvarkybos reglamento (PTR 19.13), jis ekshumuojamas nebuvo, o atlikus antropologinius tyrimus *in situ* ir fotofiksaciją palaikai vėl užkasti. Paieškos Šv. Rapolo kapinėse nesėkmingai vyko dvejus metus (2019–2020). Atidengti palaikai sieti su XVIII–XIX amžiumi, neturtingais vilniečiais (Vaškevičiūtė, 2020). 2020-aisiais atlikti tyrimai itin suardytoje kapinių dalyje rezultatų irgi nedavė (Vaškevičiūtė, 2021). Keletas hipotezių, kas galėjo nutikti minėtų karininkų palaidojimams: 1) tikėtina, kad kapai sunaikinti restauruojant koplyčią, užkasant statybines atliekas; 2) kapai sunaikinti statant garažus (tada pažeista visa rytinė kapinių dalis); 3) 1958-aisiais, pagal rašytinius šaltinius, žinoma, kad kapinės buvo likviduojamos. Lenkų tyrėjų nuomone, palaikai galėjo būti iškasti ir perlaidoti kitur (Vaškevičiūtė, Siemiński, 2021). Pastarąją versiją atmeta archeologė I. Vaškevičiūtė. Jos nuomone, likvidavimas nėra lygu palaikų perkėlimui, o kapų suardymo per statybas versiją liudija dvi didžiulės suardytų kapų duobės su statybinėmis atliekomis (Vaškevičiūtė, 2021).

Kartu su IPN vykdyti ne tik tęstiniai, bet ir nauji darbai, tikrinamos hipotezės, liudijimai, vykdomos paieškos ir identifikacija. Trumpai apie kiekvieną iš jų pamečiui: 2017-aisiais Šalčininkų rajone, Minkakiemio ir Armonų kaimų sandūroje, vyko AK 6-osios brigados puskarininkio Edwardo Buczeko-Grzybeko, žuvusio 1944 metų rugpjūčio mėnesį kovojant su vermachto šauliais, paieškos. Minėtas karys palaidotas su iškilmėmis, o laidojimo vieta puikiai žinoma, todėl ieškant palaikų, juos ekshumuojant ir identifikuojant problemų nekilo. Nors Edwardas Buczekas palaidotas garbingai, o kapas tvarkingas, aptvertas, yra paminklas, ši pirminė laidojimo vieta dabar yra privataus savininko teritorijoje. Kyla grėsmė, kad laikui einant, keičiantis savininkams ar eksploatuojant sklypą, palaidojimas bus sunaikintas, todėl priimtas sprendimas ekshumuoti palaikus ir juos perlaidoti Eišiškių kapinėse (Vaškevičiūtė, 2017–2018). Tais pačiais 2017 metais paieškos Šalčininkų rajone vyko ir kitoje vietoje. Versekėlėje ieškota kario Stanisława Masiuko-Moroza, tarnavusio leitenanto Jano Borysewicziaus-Krysios dalinyje ir žuvusio 1944 metų gruodį, kai tas dalinys puolė Eišiškių miestelį siekdamas išlaisvinti suimtuosius iš NKVD areštines ir sunaikinti archyvinis NKVD būstinėje laikytus Lenkijos patriotų sąjungos dokumentus. S. Masiukas palaidotas tą pačią naktį kaimo kapinaitėse, tačiau aiški palaidojimo vieta nėra žinoma, nes kapinaičių suplanavimas kito, teritorija plėtėsi. Per paieškas palaikai, kaip rekomenduojama PTR 19.13, atidengti, tačiau neekshumuoti. Paimti dviejų individų (vieno vyriškosios, kito – nenustatytos lyties) mėginiai DNR tyrimams. Kadangi nenustatytos lyties individo palaikai išlikę prastai, DNR išskirti nepavyko ir palaikus teko atidengti dar kartą, 2017-ųjų spalį, ir tirti DNR pakartotinai. Deja, nė vienas iš individų neparodė giminytės su Stanisława Masiuko seserimi ir paieškos šioje vietoje, iki bus surinkta daugiau patikimesnės istoriografinės medžiagos, sustojo (IPN, nepublikuoti / neinventorizuoti duomenys).

2018-aisiais Didžiuosiuose Baušiuose, Šalčininkų rajone, remiantis liudininkų pasakojimu, ieškota dviejų karių, kurie, pasak amžininkų, turėjo būti palaidoti šalia koplytėlės, palaikų. Teritorijoje išgręžus 110 gręžinių ir iškasus dvi perkakas palaikai nebuvo rasti (Vaškevičiūtė, 2019). Daugiau informacijos (iš istorinių šaltinių ar

amžininkų) apie palaidojimus šioje vietoje negauta. Dar vieni nesėkmingi tyrimai 2018-aisiais vyko Punžio-nyse. Kadangi čia anksčiau buvęs dvaras priklausė generolui Danieliui Konarzewskuiui, o gyventojų teigimu, netoliese yra dvigubas kapas, aplinkiniai jį pradėjo sieti su AK. Atlikus archeologinius tyrimus, rastas tik vienas palaidojimas, nesietinas su Antruoju pasauliniu karu (Vaškevičiūtė, 2019). Mankevičių kaime, Šalčininkų rajone, 2018 metais, remiantis įvykių amžininkės Danutos Szydłowskos pasakojimu, ieškota dviejų nežinomų lenkų partizanų, žuvusių kovojant su sovietais 1944-aisiais. AK kariai žuvusius kolegas palaidojo miške, netoli Wacławo Danielecky sodybos, jis ir rūpinosi jų kapu, pasodino krūmą (lanksvą), pagal kurį archeologai ieškojo minėtų karių palaikų. Abiejų kovotojų palaikai rasti (Vaškevičiūtė, 2019), bet vis dar neidentifikuoti – geneti-niams tyrimams atlikti ieškomi žuvusiųjų artimieji (IPN, nepublikuoti / neinventorizuoti duomenys).

Raubiškėse 2018-aisiais pradėta ieškoti 1945-aisiais kovoje su sovietais žuvusių AK karių, priklausiusių Sergejuszo Kościałkowskio-Fakiro organizuotam būriui. Kaip pasakojo liudininkai, žuvusieji turėjo būti palai-doti tarp ežerėlio ir miško keliuko, ant kalvelės. Remiantis istoriniais duomenimis, žinoma, kad dalį žuvusiųjų išsikasė ir perlaidojo jų artimieji (Balbusz, 2020). Tyrimai čia pradėti 2018-aisiais. Išgręžus 467 gręžinius 460 kvadratinė metrų teritorijoje palaidojimų neaptikta, visur fiksuotas natūralus miškožemis (Vaškevičiūtė, Siemińska, 2019). Vėliau tyrimai tęsti 2019-aisiais, išgręžta dar 180 gręžinių, tačiau ir vėl nepavyko rasti ieškotų individų palaidojimo (Vaškevičiūtė, Siemiński, 2020). 2020-aisiais rastas masinis kapas, jame buvo šešių karių palaikai. Šalia palaidojimų neaptikta jokių išskirtinių radinių, tik keletas sagų, drabužių ir avalynės fragmentų bei trys religiniai medalikėliai (Vaškevičiūtė, Siemiński, 2021).

2018-aisiais prasidėjo tyrimai Družiliuose, Švenčionių rajone. Čia ieškota karių Mariano Kończos-Glazo, Jano Podworski-Sępo, žuvusių per susirėmimus su sovietais 1944 metų liepą. Įdomu, kad prasidedant kautynėms lenkų kariai sovietus palaikė vokiečių kariuomene, taip pat neatmetama galimybė, jog sovietai irgi susiklaidi-no – AK būrį laikė atsitraukiančiais vokiečiais (Nowik, Siemiński, 2021). Remiantis amžininkų liudijimais, žuvę kariai užkasti prie Naujasodžio miškelio, juos užkasti sovietai buvo įsakę vietiniams kaimo gyventojams. Nurodytoje vietoje buvo rastas kapas su kryžiumi, atlikti žvalgymai gręžiniais, bet palaikų neaptikta. Pasirodė, kad tai – kenotafas. Aplinkinėje teritorijoje išgręžta dar daugiau gręžinių (557 gręžiniai 550 metrų plote), o pa-laidojimų neradus nuspręsta ieškoti daugiau istorinių duomenų ir paieškas tęsti po keleto metų (Vaškevičiūtė, 2019). Tiesa, 2020-aisiais, nors jau ir buvo gautas leidimas, dar prieš pradėdant paieškas dėl atsiradusių naujų duomenų intervencinių tyrimų buvo atsisakyta ir jie perkelti į 2021-uosius (Vaškevičiūtė, 2021). 2021 metais *Instytut Pamięci Narodowej* tyrėjams dirbant kartu su archeologu Pavelu Vutkinu rasti trijų karių palaikai (No-wik, Siemiński, 2021).

2019 metais Migūnuose ekshumuoti leitenanto Apoloniuszo Duszkiewicziaus-Polzos, žuvusio kovojant su vokiečiais 1944-ųjų kovą, palaikai. Palaikai palaidoti neveikiančiose kapinaitėse netoli Migūnų kaimo. Kadangi minėtos kapinaitės nenaudojamos ir apleistos, manyta, kad ateityje palaidoto kario palaikų buvimo vieta bus apleista ir pamiršta. Asmuo perlaidotas veikiančiose Migūnų kaimo kapinėse kartu su visais artefaktais, rastais greta palaikų (asmens higienos daiktais, aprangos detalėmis) (Vaškevičiūtė, 2020). Pajusinėse, pasak liudininkų, 42 kapų kauburėliai siejami su AK kariais. Tačiau 2019-aisiais atlikus archeologinius tyrimus nustatyta, kad ten užkasti per Pirmąjį pasaulinį karą žuvę carinės Rusijos armijos kariai, o palaidojimų, siejamų su Antruoju pasauliniu karu ar AK, – nerasta (Vaškevičiūtė, 2020). Piliakainyse, Šalčininkų rajone, ieškota nežinomo, nuo gausių sužeidimų po kovos su NKVD 1944-aisiais žuvusio AK kario palaikų. Palaikai 1944 metų liepos vidu-ryje kapeliono Antonio Warpechowskio turėjo būti palaidoti prie kryžiaus. Kadangi kryžių kaime būta ne vieno, atlikus istorinių šaltinių tyrimus ir apklausus liudininkus, bandyta išsiaiškinti, kur tiksliau galėtų būti palaidotas ieškomas karys. Patikrinus dvi galimas vietas, palaidojimo nerasta (Vaškevičiūtė, 2020). Toliau tęsiami darbai su archyvine medžiaga (IPN, nepublikuoti / neinventorizuoti duomenys).

2021-aisiais tyrimai kartu su archeologu Pavelu Vutkinu vyko šešiose vietose: 1) Baleliuose, Rukainių sen., Vilniaus r.; 2) Dainavoje, Dainavos sen., Šalčininkų r.; 3) Družiliuose, Magūnų sen., Švenčionių r.; 4) Kryžiškė-se, Pagirių sen., Vilniaus r.; 5) Pasalyje, Butrimonių sen., Šalčininkų r.; 6) Šveicaruose, Rudaminos sen., Vilniaus

r. (Vutkin, 2021). Minėtų objektų archeologinių tyrimų ataskaita vis dar yra rengiama, tačiau sėkmingi tyrimai buvo tik vienoje iš tirtų vietų (Družiliuose). 2022-aisiais su IPN dirbti pradėjo archeologė Diana Antropikaitė-Oleinik. Naujausieji tyrimai įdomūs tuo, kad juose, priešingai negu ankstesniuose, į paieškas pateko ne tik AK kariai iš Antrojo pasaulinio karo bei pokario laikų, bet ir 1919–1920 metais žuvę Lenkijos (taip pat Lietuvos) kariai, kuriuos rasti pavyko Lazdėnų kaime, Elektrėnų savivaldybėje (Dowejko, 2022); Žvėryne taip pat ieškota Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje kovoje su kazokais žuvusių karių (Antropikaitė-Oleinik, ataskaita rengiama). Žinoma, 2022-aisiais toliau ieškota ir AK karių (tęsti tyrimai Dainavoje; Skaistašiliuose rasti vieno AK kario (tikėtina, Napoleono Ciukszos) palaikai, tačiau dar laukiama DNR tyrimų rezultatų). Tačiau būtent 2022 metų tyrimai chronologiškai praplėtė laikotarpį, per kurį žuvusių karių palaikų IPN ieško Lietuvoje.

Paieškų metodai

Miškingose teritorijose palaikų ieškoma naudojant sukamąjį grąžtą. Suskirsčius žvalgomą teritoriją į kvadratus ir susidarius tinklėlį, imami gręžiniai kvadratų susikirtimuose, 1 metro tankumu. Šiuo metodu ieškoma natūralaus grunto pakitimų – perkasimų, maišytų sluoksnių. Per vienus tyrimus išgręžiama apie 1 000–2 000 gręžinių (Vaškevičiūtė, 2017–2018; 2019; 2020). Toks zondavimo metodas šiose paieškose labai tinkamas, nes nereikia mechaniškai, destrukciniais metodais iškasti didelio žemės ploto, tai galima padaryti su mažais ištekiais, taip pat gana greitai patikrinti teritoriją ir rasti tikslią palaidojimų vietą. Šis metodas naudingas, nes ieškant partizanų palaikų dažniausiai turi būti tiriamos labai didelės teritorijos, ypač kai tikslingas paieškas gali apriboti keletas veiksnių: 1) kraštovaizdžio pasikeitimai; 2) galimos amžininkų atminties spragos; 3) žinių apie tikslias palaidojimo vietas stygius. Taip yra todėl, kad daugiausia ieškoma karių, mirusių ne lageriuose ar per gestapo arba NKVD struktūrų tardymus, o žuvusių mūšiuose ir susidūrus su nacių ar sovietų karinėmis pajėgomis. Svarbu paminėti, kad, nors aptariamasis metodas tinkamas ne tik miškingoms ar neurbanizuotoms teritorijoms, vis dėlto tokio tipo tyrimuose jis naudojamas išimtinai tik miškuose, nes fiksuojamas ne palaikų buvimas, o žemės judinimo darbų faktas. Taigi aptariamasis metodas nebūtų pritaikomas arba būtų sunkiai pritaikomas vietose, kuriose žemės judinimo darbai vykdyti po palaikų užasimo, mat gręžinių suteikti duomenys klaidintų.

Metodas puikus, tačiau sėkmingų paieškų – vienetai. Atsižvelgiant į pirmiau pateiktus duomenis, nesunku pastebėti, kad ne visi tyrimai yra sėkmingi. Tik dešimtyje vietovių iš 26 tirtų rasti su AK siejami individai, dar mažesnėje dalyje paieškos pavyko iš pirmo karto ir tik vienetai tirtų objektų yra visiškai ištirti (atlikti antropologiniai tyrimai, asmenų tapatybė patvirtinta genetiniais tyrimais). Tai – Apoloniuszo Duszkieviciaus palaidojimas Minkūnuose ir Edwardo Buczeko palaidojimas Minkakiemyje. Kad identifikuotų individų skaičius mažas, gali lemti du veiksniai: 1) ankstyvieji, ypač XX amžiaus pabaigos, tyrimai vyko siekiant įpaminklinti ir pagerbti, o ne ištirti ir identifikuoti žuvusius karius, taigi pasitikėta istoriniais duomenimis, o genetiniai tyrimai atlikti tik išskirtiniais atvejais (ieškant Jano Borysiewicziaus ir siekiant identifikuoti netoliese Vilniaus koncertų ir sporto rūmų rastus individus); 2) naujausiuose (nuo 2017-ųjų) tyrimuose problemų kelia tai, kad nepavyksta rasti žuvusiųjų artimųjų, tuo labiau kad visą šį darbą vykdančios IPN tyrėjai Lietuvoje (kur, tikriausiai, ir gyvena likę AK partizanų artimieji) praleidžia vos mėnesį ar du per metus, tik darbuodamiesi archeologiniuose tyrimuose. Paieškų nesėkmės galima paaiškinti ir nesisteninga archyvinių duomenų analize – kartais aklaai pasitikima amžininkų liudijimais, istoriniai šaltiniai nepatikrinami, todėl aptinkami individai, nesiejami su Antruoju pasauliniu karu (kaip, pavyzdžiui, carinės armijos kariai Pajusnėse), arba tiriamos vietos, kuriose palaidojimai, remiantis istoriniais šaltiniais bei kartografinė medžiaga, žinoma, kad yra sunaikinti (Šv. Rapolo kapinės Vilniuje, Henryko Markowskio paieškos Guriuose). Verta plačiau aptarti paieškų situaciją Šv. Arkangelo Rapolo kapinėse. Šios parapinės kapinės įkurtos 1791-aisiais, apleistos nuo 1812-ųjų ir galutinai uždarytos 1860-aisiais. Tačiau keletas pavienių asmenų čia buvo laidoti dar ir XX amžiuje (Firkovičius, 1991; Gendrėnas, 1992). Šv. Arkangelo Rapolo kapinės yra smarkiai suardytos: 1) 1812-aisiais, prancūzams užėmus Šv. Rapolo bažnyčią, kapinės buvo niokojamos: prireikus smėlio, į miestą jį iš kapinių veždavo su įsimašiusiais palaidotųjų kaulais; 2) XIX am-

žiuje vyko bent treji bažnyčios aplinkos remonto darbai, galėję paveikti ir suardyti kapinių teritoriją; 3) XX amžiaus antroje pusėje vyko garažų statybos aplink kapines ir jų likvidavimo darbai; 4) dalis kapų buvo suardyti aplinkiniams gyventojams pasisavinus kapinių žemę ir pradėjus ją dirbti (Firkovičius, 1991; Gendrėnas, 1992; Vaškevičiūtė, 2020). Pirmieji tyrimai čia vyko kartu su archeologu Gediminu Gendrėnu 1992-aisiais, kai, žvalgant dešinįjį Neries krantą, keli šurfai kasti ir kapinių vietoje. Šiais tyrimais nustatyta, kad nesuardyti kapai likę centrinėje, pietinėje ir pietvakarinėje kapinių dalyse, ir užsiminta apie simbolinius lenkų karių kapus, supiltus centrinėje kapinių dalyje (Gendrėnas, 1992). Peržvelgus šiuos archyvinius duomenis ir ankstesnių archeologinių tyrimų dokumentaciją, dar iki tyrimų buvo galima numatyti, kad šiose kapinėse ieškomi palaidojimai yra suardyti ir jų aptikti nepavyks.

Paveldosauginės ir etinės problemos

Kalbant apie paveldosauginės ir etinės problemas, Istorikų komisija (1993) pasiūlė drausti įprasminti AK veiklą Lietuvoje. Komisijos narių nuomone, pasmerkimo vertas kiekvienas karo nusikaltėlis, kad ir kokios būtų tautybės. Vėliau buvo priimtas sprendimas drausti bet kokį okupanto kariuomenės (tarp jų ir AK) pagerbimą ir jų veiklos įprasminimą ir (ar) įamžinimą, leista vykdyti tik įprastą kapų priežiūrą taip pagerbiant mirusiuosius, o ne jų palaikytą režimą ar veiklą kare. Tai taip pat skatina Ženevos konvencija (1949), nurodydama, kad visi žuvę kariai turi būti ekshumuoti ir deramai palaidoti nepaisant jų tautybės ar pusės, kurioje kovojo.

Tačiau, net ir nustatius paveldosauginius ir etinius rėmus, lenkų pagrindžio veiklą kurį laiką vis tiek buvo vengta tirti ir dėl tautinių sumetimų. AK partizanai vaizduoti kaip karo nusikaltėliai, istorikų dėmesio neverti okupantai, o jų veikla Lietuvoje ilgą laiką vertinta tik neigiamai. Būtent Vilniaus okupacija ir jame vykdyta lenkinimo politika užkirto kelią geriems Lietuvos ir Lenkijos santykiams tiek tarpukariu, tiek pokariu, o pasekmės kartais matomos ir šiandien. Dėl šio konflikto pokariu atsirado antilietuviškų lenkų (ir antilenkiškų lietuvių) pagrindžio veikėjų, padariusių nusikaltimus kitataučiams civiliams (Glitiškių, Dubingių žudynių pavyzdys); taip pat daug konfliktų kilo iševijoje: nesutardami dėl Vilniaus iševiviai negalėjo vienytis ir visavertiškai padėti tautiečiams, kovojantiems su okupaciniu režimu tėvynėje (Milerytė, 2012). Svarbu paminėti, kad jau 1993–1994 metais veikusi istorikų komisija, be pirmiau minėtų išvadų, pateikė ir papildomus siūlymus, kuriuose pabrėžė, kad pasmerkimo verti ne tik AK, bet ir visi karo nusikaltėliai, nesvarbu, kokia jų tautybė. Taip komisija ragino mažinti tautinę neapykantą ir ieškoti lietuvių ir lenkų „savitarpio supratimo bei santarvės“ (Istorikų komisijos išvados, 1993), kurią pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu rasti buvo itin sunku ne tik dėl tarpukario situacijos Vilniaus krašto klausimu, bet ir dėl per karą padarytų nusikaltimų, kai savuosius buvo bandoma nuslėpti, o kitos valstybės ar tautos karinius veiksmus dar labiau iškelti ir demonizuoti. Tai puikiai atspindi Piliečių chartija (pirmininkas V. Kubilius). Veikiant Istorikų komisijai jie rinko parašus ir kitaip ragino teisingumo ministrą neatsižvelgti į tas istorikų išvadų dalis, kuriose nėra smerkiama AK arba bent trumpai užsimenama apie lietuvių kolaboravimą su okupantais (Piliečių chartijos kreipimasis į Teisingumo ministrą, 1994) – norėta pasmerkti lenkų pagrindžio karius visiškai ignoruojant ir neigiant mūsų tautiečių padarytas klaidas bei karo nusikaltimus.

Nors norisi tikėti, kad situacija nuo dešimtojo dešimtmečio pasikeitė, archeologės Ilonos Vaškevičiūtės tyrimų patirtis leidžia suprasti, kad bendradarbiavimas su IPN vis dar kelia problemų. Tyrėjos ataskaitose teigiama, kad visais būdais buvo vilkinama suteikti leidimą jos ir IPN tyrimams Lietuvoje, leidimo neišdavimas buvo neargumentuotas. Dėl to archeologė kartu su IPN tyrėjais kreipėsi ir į Kultūros paveldo departamentą, ir į Lenkijos Respublikos ambasadą Lietuvoje. Tik įsikišus aukštesnėms institucijoms leidimas gautas, o I. Vaškevičiūtė dėl užvilkinamo proceso kreipėsi į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą (Vaškevičiūtė, 2021). Tačiau galima pasidžiaugti ir gražiais bendradarbiavimo pavyzdžiais bei kintančiu požiūriu į bendrą istoriją. Pavyzdžiui, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras 2022-aisiais pasirašė bendradarbiavimo sutartį su IPN tyrėjais, tai yra puiki Lietuvos ir Lenkijos dalijimosi duomenimis bei patirtimi panašiuose tyrimuose pradžia (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2022). Kitas bendro darbo pavyzdys – 1920-ųjų

metų kautynėse prie Lazdėnų žuvusių karių perlaidojimas. Ieškant lenkų karių palaikų, masiniame kape rasta tiek lietuvių, tiek lenkų karių palaikų, kurių archeologinių ir antropologinių tyrimų metu nepavyko identifikuoti ir priskirti atitinkamoms tautybėms (Antropikaitė-Oleinik, ataskaita rengiama). Žuvusieji perlaidoti kartu, o ceremonijoje dalyvavo tiek lietuvių, tiek lenkų atstovai: tyrėjai, kariai, politikai, dvasininkai (KAM viešųjų ryšių skyriaus informacija, 2023). Tai – puikus pavyzdys, kaip galima bendrai paminėti ir pagerbti abiejų tautų karius, saugoti jų atminimą, taip pat palaikyti taikius santykius tarp gretimų valstybių.

Išvados

- 1) Lenkų karių palaikų paieškos su pertraukomis atliekamos nuo XX amžiaus dešimtojo dešimtmečio, tačiau paieškų ir darbų tikslai laikui einant kito: pirmiausia siekta tik įamžinti ir pagerbti, dabar ir identifikuoti žuvusių asmenis bei nustatyti tiksliai jų mirties aplinkybes. Apžvelgus tyrimų istoriją galima matyti, kad paieškos ir ekshumacijos vyksta dėl skirtingų priežasčių: 1) kai siekiama apsaugoti palaikus nuo sunaikinimo ir (ar) pamiršties; 2) ieškant konkrečių asmenų, dažniausiai aukštesnio rango karininkų, siekiant garbingai juos perlaidoti; 3) tikrinant liudininkų pasakojimus ir atliekant žvalgymus vietose, kurių istorija susiformavo pasakojimams plintant iš lūpų į lūpas. Tiesa, neretai pasakojimų objektais tampa vietos, visiškai nesusijusios ne tik su AK, bet ir su Antruoju pasauliniu karu, todėl istoriniai ir archeologiniai tyrimai čia yra būtini, siekiant užtaisyti atminties spragas ir demitifikuoti su karu nesietinas vietas. Deja, jau yra vietų, kuriose palaidojimai sunaikinti (Šv. Rapolo kapinėse, Guriuose). Palaikų suardymas dažnesnis urbanizuotose, apgyvendintose teritorijose. Taigi tokie archeologiniai tyrimai įgauna didelę prasmę, o individų paieškos, ypač palaidotųjų gyvenamųjų namų teritorijose ar sparčiai infrastruktūriškai besikeičiančiose vietose, turėtų vykti intensyviau, siekiant apsaugoti kapus nuo sunaikinimo.
- 2) Atsižvelgiant į paieškų tikslą ir turimus duomenis apie ieškomų asmenų užkasimo ar palaidojimo vietą, taikomi skirtingi paieškų metodai. Žvalgant didelės apimties miškingas teritorijas naudojamas geologinis gražtas, o paieškas vykdant kapinių teritorijoje darbuose *in situ* dalyvauja antropologai ir palaikai iškeliami tik patvirtinus, kad rasto individo biologinis profilis sutampa su ieškomo asmens. Svarbu pabrėžti, kad nėra vienos ir teisingos metodikos tokioms paieškoms atlikti – ji formuojama ir pasirenkama kiekvienu individualiu atveju, atsižvelgiant į paieškų vietą, teritorijos dydį, turimus liudijimus bei istorinius duomenis.
- 3) Ankstyviausi tyrimai, orientuoti tik į tvarkybos ir įamžinimo darbus, nebuvo atliekami holistiškai. Taikyti šiuolaikinius asmenų identifikacijos metodus, bendradarbiauti su įvairaus profilio specialistais pradėta tik ėmusiis sistemingų konkrečių asmenų paieškų. Dabar palaikų paieškos ir ekshumacijos darbai vyksta bendradarbiaujant istorikams, archeologams bei antropologams. Kokybiškos paieškos be minėtų sričių tyrėjų bendradarbiavimo būtų vargiai įmanomos: aklaai pasitikėti amžininkų teikiama informacija negalima, jų pateiktus duomenis reikia derinti su istoriniais šaltiniais, tada, atlikus namų darbus, vykdyti archeologinius lauko tyrimus, ir, galiausiai, detaliam antropologiškai tirti rastų individų palaikus, remtis turimais istoriniais duomenimis ir atsakyti į kylančius klausimus apie tikėtinas individų mirties aplinkybes.

Tikimasi, šis darbas suteikė daugiau informacijos apie Lietuvoje vykusius tyrimus ir jų (ne)sėkmingas priedavimas. Aptarti Lietuvos archeologų, bendradarbiavusių su *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męcenstwa*, o vėliau ir su *Instytut Pamięci Narodowej* tyrėjais, tyrimų rezultatai ir galimos jų (ne)pasisekimų priežastys. Verta darskart paminėti, kad lenkų karinis pogrindis ir AK veikla Lietuvoje iki šiol tirti daugiausia nagrinėjant antinacistinį pasipriešinimą, o lenkų karių įsitraukimas į antisovietinį pasipriešinimą yra susilaukęs mažai istorikų dėmesio. Platesni istoriniai tyrimai ne tik padėtų geriau suprasti pasipriešinimą, bet ir labai praverstų kitiems tyrėjams padedant lenkų tautybės Lietuvos gyventojams rasti kare žuvusius artimuosius. Istorikų ir archeologų bendradarbiavimas tokiuose tyrimuose atskleistų daugiau detalių apie individų žūtis, taip pat sumažintų nesėkmingų paieškų kiekį, mat istorikai patikslintų amžininkų pasakojimus susiaurindami paieškos lauką archeologams. Tikimasi, kad ši studija padės pamatus tolesniems darbams su IPN ir skatins tolesnį tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Šaltiniai

- Gendrėnas G. 1992. Dešiniojo Neris kranto žvalgomųjų tyrimų ataskaita (priedai). Vilnius, Instytut Pamięci Narodowej (neinventorizuotas).
- Jankauskas R., Miliauskienė Ž., Kozakaitė J. 2018. Dėl Adolfo Ramanausko-Vanago palaikų antropologinių išvadų. Vilnius, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedra (neinventorizuotas).
- Komisijos Armijos krajobos veikai Lietuvoje įvertinti išvados. 1993. Vilnius, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, Nr. F347-3.
- Komisijos Armijos krajobos veikai Lietuvoje įvertinti išvados. Visuomenės bei Spaudos atgarsiai jas paskelbus. Grupės komisijos narių 1994 m. sausio 5 d. raštas Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui, Vilnius (1994), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, Nr. F347-1.
- Vaškevičiūtė I. 2010. Eišiškių (Gornostajiškių) piliavietės (1925) (Šalčininkų r.) 2009 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius, Nr. F.1-B.5317.
- Vaškevičiūtė I. 2017/2018. Armijos Krajobos karių kapų paieška ir jų ekshumacija Šalčininkų rajone 2017 metų ataskaita. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto biblioteka, Nr. F1-8426.
- Vaškevičiūtė I. 2019. Žuvusių Armijos Krajobos kovotojų užkasimo vietų paieškos Vilniaus m. sav., Šalčininkų r. sav. ir Švenčionių r. sav. detaliųjų archeologinių tyrinėjimų 2018 m. ataskaita. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto biblioteka, Nr. F1-8931.
- Vaškevičiūtė I. 2020. Žuvusių Armijos Krajobos kovotojų užkasimo vietų paieškos Vilniaus m., Vilniaus r., Marijampolio ir Sužionių sen., Švenčionių r. Magūnų seniūnijoje detaliųjų archeologinių tyrimų 2019 m. ataskaita. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto biblioteka, Nr. F1-9674.
- Vaškevičiūtė I. 2021. Žuvusių Armijos Krajobos kovotojų užkasimo vietų paieškos Vilniaus r. Rudaminos sen., Pagirių sen.; Švenčionių r. Magūnų sen.; Šalčininkų r. Eišiškių sen., Jašiūnų sen.; Vilniaus m., Šv. Rapolo kapinės, Juozapavičiaus 11A (12501) detaliųjų archeologinių tyrimų ir palaikų ekshumavimo 2020 m. ataskaita. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto biblioteka, Nr. F1-9915.
- Vutkin P. 2021. Žuvusių Armijos Krajobos kovotojų užkasimo vietų paieškos Vilniaus apskrityje (Vilniaus, Švenčionių, Šalčininkų raj. teritorijose) 2021 detaliųjų archeologinių tyrimų ir palaikų ekshumavimo projektas. Vilnius, Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, BPO-801-35/21-36989.

Literatūra

- Adamska J. 2005. Gdzie Wileńscy Śpią Akowcy... *Przesłość i Pamięć*. Warszawa: Biuro Rady OPWiM, p. 51–67.
- Antropikaitė D., Čičiurkaitė I. 2017. II Pasaulinio karo vokiečių belaisvių kapinės Kaune. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 483–487.
- Balbusz T. 2020. Pod Bujwizdami znaleziono szczątki poszukiwanych żołnierzy AK, 2020-09-25 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://124.lt/pl/spoleczenstwo/item/348715-pod-bujwizdami-znaleziono-szczatki-poszukiwanych-zolnierzy-ak> [žiūrėta 2022-06-01].
- Bird C. E. 2013. State-sponsored Violence in the Soviet Union: Skeletal Trauma and Burial Organization in a Post-World War II Lithuanian Sample. Doctoral dissertation. Michigan State University: East Lansing, Michigan.
- Bubnys A. 1994. *Lenkų pogrindis Lietuvoje 1939–1940 metais*. Kaunas.
- Bubnys A. 2015. *Pasipriešinimo judėjimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pogrindis 1939–1945 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Čičiurkaitė I., Kraniuskas R., Kvizikevičius L., Balsas D., Petkus M. 2021a. Antrojo pasaulinio karo aukų masinė kapavietė Šiaulių miesto teritorijoje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2020*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 613–617.
- Čičiurkaitė I., Kraniuskas R., Kvizikevičius L., Balsas D., Petkus M. 2021b. Antrojo pasaulinio karo aukų masinė kapavietė Armalėnuose. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2020*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 617–624.
- Dowejko W. 2022. Przy stacji w Zawiasach we wspólnej mogile odkryto szczątki żołnierzy litewskich i polskich, 2022-09-19 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.wilnoteka.lt/tresc/przy-stacji-w-zawiasach-we-wspolnej-mogile-odkryto-szczatki-zolnierzy-litewskich-i-polskich> [žiūrėta 2022-12-23].
- Ferlini R. 2017. Forensic anthropology in crisis settings: A required component of investigation in the world's trouble spot. *Human Remains and Violence: An Interdisciplinary Journal*. Manchester: Manchester university press, p. 98–116.
- Firkovičius R. 1991. Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos (XIII–XX a.). *Istoriniai tyrimai*, 3. Vilnius, p. 55–88.

- Grigas T. 2019. I Pasaulinio karo karių palaidojimai Bubiuose. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2018*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 581–585.
- Ivanovaitė L., Petrauskas G. 2014. Ignoto Nasutavičiaus Bondaro būrio bunkerio Pagrendos miške tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 471–476.
- Juchnevičius E. 2009. *Armijos Krajovos Vilniaus apygarda nacistinės okupacijos metais*. Magistro darbas. Vilnius, eLABa.
- KAM Viešųjų ryšių skyriaus informacija, 2023. Palaidoti 1920 metais žuvę Lietuvos ir Lenkijos kariai, 2023-01-27 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/centras/lt/3886/a/>, [žiūrėta 2023-10-10].
- Kaplūnaitė I., Jonaitis R., Vengalis R. 2017. Panerių žudynių vietos ir kapų teritorijos geofizikiniai ir archeologiniai tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 497–501.
- Klepinger L. L. 2006. *Fundamentals of Forensic Anthropology*. Wiley: Urbana, Illinois.
- Kola A., Siemińska D. 2015. *Badania archeologiczne i prace poszukiwawcze grobów żołnierzy AK pomordowanych na Litwie*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2022. Varšuvoje pasirašyta bendradarbiavimo sutartis, 2022-07-12 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/centras/lt/3676/a/>, [žiūrėta 2023-10-10].
- Milerytė G. 2012. Lietuvos ir Lenkijos santykių vizijos emigracijoje, 1945–1990 m. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Nowik P., Siemiński M. 2021. Družyle (Litwa): Odnaleziono szczątki polskich żołnierzy poległych w walce z Sowietami, 2021-08-13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/aktualnosci/18416,Druzyle-Litwa-Odnaleziono-szczatki-polskich-zolnierzy-poleglych-w-walce-z-Sowiet.html?fbclid=IwAR2QF-MlFVf04h93tORBzb-dYleAolBCeyNVv7UuTisAsm4C6u7re18c7juk>, [žiūrėta 2022-06-01].
- Nowik P. 2022. Jarosław Skrodzki „Zeks”, „Jur” – żołnierz Wileńskiego Okręgu AK. 2022-04-27 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/91363,Jaroslaw-Skrodzki-Zeks-Jur-zolnierz-Wilenskiego-Okręgu-AK.html>, [žiūrėta 2022-06-01].
- Petrauskas G. 2011. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo bunkerio Daugėliškių miške tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 515–522.
- Petrauskas G., Vaitkevičius V. 2013. Lietuvos partizanų ryšininkų Sąjū sodybos Balandiškyje tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 642–651.
- Petrauskas G., Vaitkevičius V., Petrauskienė A., Kuckailis E. 2018. Užpelkių miško kautynių vieta. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 653–656.
- Suckling J. K., Spradley M. K., Godde K. 2015. A longitudinal study on human outdoor decomposition in Central Texas. *Journal of Forensic Sciences*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, p. 19–25.
- Šapaitė A. 2016. Pročiūnų masinių žudynių vieta. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 512–518.
- Urbanavičius V. 2003. Grupinių kapų tyrimas Vilniuje, Tuskulėnų dvaro teritorijoje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 152–147.
- Vaitiekus S. 2011. *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Vaškevičiūtė I., Vitkūnas M., Malonaitis A. 2010. Eišiškių piliavietė. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 186–189.
- Vaškevičiūtė I., Siemińska D. 2018. Armijos Krajovos karių kapų paieška ir ekshumacija Šalčininkų rajone. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 664–671.
- Vaškevičiūtė I., Siemińska D. 2019. Lenkų kovotojų kapų paieška Vilnijos krašte. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2018*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 604–608.
- Vaškevičiūtė I., Siemiński M. 2020. Armijos Krajovos kovotojų kapų paieška Vilnijos krašte. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 475–480.
- Vaškevičiūtė I., Siemiński M. 2021. Armijos Krajovos kovotojų kapų paieška ir jų ekshumacija Vilnijos krašte. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2020*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 640–645.
- Vengalis R. 2016. Panerių žudynių vietos ir kapų žvalgymai geofizikiniais metodais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 527–531.
- Vėlius G. 2011a. Lietuvos partizanų bunkerio Balandiškių kaime tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 523–527.
- Vėlius G. 2011b. Partizanų vadavietės bunkerio Mėnaičių kaime tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 527–531.
- Vėlius G. 2015a. Karaliaus Mindaugo (Kalnų) partizanų srities štabo bunkeris. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 592–600.

- Vėlius G. 2015b. Partizanų kapavietė Miškiniškės kaime. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 600–603.
- Vėlius G. 2017. Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Vytauto tėvūnijos štabo bunkeris. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 507–514.
- Vėlius G. 2021. Archaeological research in the Našlaičiai Cemetery (Vilnius City) – searches for the remains of Lithuanian partisans. *Archaeologia Lituana*, 22. Vilnius, p. 62–96.
- Žilinskaitė A., Vėlius G. 2013. Genio grupės štabo bunkeris Zervynų–Palkabalio miške. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012*. Lietuvos archeologijos draugija. Vilnius, p. 652–659.

Exhumations of Polish Soldiers in Lithuania: History and Methods of the Research

Jovita Kadikinaitė

Summary

In recent years, the relevance of searching for victims of conflicts of the 20th century and researching crimes against humanity of the aforementioned period has grown rapidly in Lithuania. This type of work connects scientists from different disciplines and also creates and popularizes new fields of science that do not yet have followers in Lithuania. This is where the importance of a completely new field of science, formed at the end of the 20th century, forensic anthropology, emerges. This field of anthropology was formed when questions important to forensic medicine began to arise in bioarchaeological research. The search for answers to the questions arising for forensic doctors began; that is, they wanted to find out not only the details of the individual's life but also the cause of the individual's death to clarify the culprit of the death. Forensic anthropology is also a very important field for understanding and investigating human rights violations in modern conflicts, since it is not uncommon for historical documents to gloss over some of the crimes against humanity committed in the last century. In Lithuania, this field of science goes hand in hand with forensic archeology and has rapidly become popular in the last decade.

Although the first exhumation and reburial of remains began in the 1990s in collaboration with the organization ROP-WiM, this is not considered the start of systematic (bio)archaeological research on AK soldiers. It is more about the work of maintaining the graves and honoring the dead when, in the absence of necessity, the remains were not even removed from the original burial place. Later, the research took place in 2008–2009. This was already the beginning of systematic, scientific, but not yet intensive, work in this field. The intensive search for the dead began only in 2017, already with the cooperation of IPN researchers and archaeologist Ilona Vaškevičiūtė, who worked on these studies until the 2020s. In 2021, archaeologist Pavel Vutkin started working with IPN, and in 2022, Diana Antropikaitė-Oleinik. Individuals sought during archaeological research were found during two occupations of Lithuania: 1941–1944 by Nazi Germany and in the summer of 1944 by the Soviet Union. Also, during the latest research, the chronological limits of the search were expanded, and Polish soldiers who died in 1919 and 1920 were also exhumed. The search and exhumation of the remains were carried out in collaboration with historians, archaeologists, and anthropologists. Historians examine the memories of contemporaries, historical aerial photographs, and other sources, and archaeologists check possible burial sites. Exhumed remains are later studied by anthropologists.

In wooded areas, remains are searched for with the help of a rotary drill. After dividing the explored area into squares and forming a grid, boreholes are taken at the intersections of the squares, with a density of 1 meter. This method looks for changes in natural soil–excavations and mixed layers. About 1,000–2,000 boreholes were drilled during one investigation. This probing method is useful in these searches because there is no need to excavate a large area of land mechanically using destructive methods, and it is possible to check the territory and find the exact place of burials with little resources and quickly enough. This method is useful because, when searching for the remains of partisans, usually very large areas must be investigated, especially when targeted searches can be limited by several aspects: (1) changes in the landscape; (2) possible gaps in the memory of witnesses; and (3) a lack of knowledge about the exact places of burial. This is because they are mainly looking for soldiers who died not in camps or during interrogations by Gestapo/NKVD structures but specifically those who died in battles and clashes with the Nazis (as well as with the local Lithuanian national team that collaborated with the Nazis) or Soviet military forces. It is important to note that the discussed method is suitable only for forested, non-urbanized areas, since the fixed fact is not the presence of remains but the fact of earthmoving works.

The method is great, but considering the above data presented in this article, it is easy to see that not all research is successful. Individuals associated with AK were found in only ten of the 26 investigated locations; in an even smaller number of locations, the search was successful the first time, and only a few of the investigated objects have been fully investigated

(anthropological research was carried out, and the identity of the individuals was confirmed by geneticists). These are the burials of Apoloniusz Duszkiewicz and of Edward Buczek. The low number of identified individuals may be due to two factors: (1) early, especially in the 20th century. Research was carried out in order to commemorate and honor, not to investigate and identify fallen soldiers; therefore, historical data were relied on, and genetic research was carried out only in exceptional cases (in search of Jan Borysiewicz and in order to identify individuals found in the vicinity of the Vilnius concert and sports palaces); (2) in the latest investigations (since 2017), the problem is that it is not possible to find the relatives of the dead—all the more so because the IPN investigators who carry out all this work spend only a month or two in Lithuania (where, probably, the remaining relatives of the partisans live—only working in archaeological research). Unsuccessful searches can also be explained by an unsystematic analysis of archival data—sometimes blindly relying on the testimonies of witnesses without checking historical sources, as a result of which individuals not associated with World War II are found (like, for example, soldiers of the tsarist army in Pajusnės) or the places where burials are investigated, based on historical sources and cartography material known to have been destroyed (St. Rapolas cemetery in Vilnius, search for Henryk Markowski in Guriai).

After reviewing the research history, it can be distinguished that searches and exhumations take place for different reasons: (1) when it is aimed to protect the remains from destruction and/or forgetting; (2) searching for specific individuals, usually high-ranking officers, in order to give them an honorable burial; (3) verifying the testimonies of witnesses and exploring places in which only the oral history and no archival data are preserved. It is true that the objects of stories often become places that are completely unrelated not only to AK but also to the Second World War in general, so historical and archaeological research is necessary here in order to dispel memory gaps and demystify places not associated with the war. Unfortunately, there are already places where burials have been destroyed (St. Rapolas cemetery, Guriai, etc.). In densely populated areas, the dismemberment of remains is more common. Thus, such archaeological research acquires great meaning, and the search for individuals, especially those buried in rapidly infrastructurally changing areas, should take place more intensively in order to protect graves from destruction.